

ไม่สมบูรณ์ ช้าเมื่อเกิดขึ้นมาและยังตั้งอยู่ จิตก็มีแต่อาการที่ “ต้องทน” (คือ “ความรู้สึกทนได้ยาก” ซึ่งก็มีทั้งทนได้ยากมากเมื่อเวลาเกิดความทุกข์ และทนได้ยากน้อยเมื่อเวลาไม่มีทุกข์) อยู่ตลอดเวลา

จากเหตุผลทั้งหมดนี้ก็ทำให้เราเข้าใจได้ทันทีว่า “จะหาจิตที่จะมาเป็นตัวเราจริงๆนั้นไม่มี” จะมีก็เพียงแค่อารมณ์ของธรรมชาติ ที่ธรรมชาติปรุงแต่งขึ้นมาเพียงชั่วคราวเท่านั้น แต่มันก็มีความแปลกประหลาดมหัศจรรย์ตรงที่ มันสามารถปรุงแต่งให้เกิดความรู้สึกว่ามี “ตัวเรา” ขึ้นมาได้อย่างน้อยชั่วครู่ที่สุด แต่ถึงมันจะมีความแปลกประหลาดมหัศจรรย์สักเท่าใดก็ตาม มันก็เป็นแค่เพียงสิ่งที่ถูกปรุงแต่งขึ้นมาชั่วคราวเท่านั้น มันก็หาได้มีตัวตนที่แท้จริงไม่ คือเมื่อมีเหตุพร้อม มันก็เกิดขึ้นมา แต่ถ้าไม่มีเหตุ มันก็ไม่เกิดขึ้นมา อีกทั้งขณะที่มันเกิดขึ้นมาและยังตั้งอยู่นั้น มันก็มีการเกิดและดับสลับต่อกันไว้อย่างรวดเร็วอยู่ตามระบบประสาททั้ง ๖ ของร่างกายเราอยู่ตลอดเวลา

ส่วนการที่จิตเกิดขึ้นมาแล้วก็ยังเกิดความรู้สึกว่ามีเราอยู่เหมือนเดิมได้อีกเสมอๆ ก็เพราะเหตุของมันคือ “ร่างกาย” และ “ความทรงจำเก่า” ที่สมองเก็บเอาไว้ยังคงมีอยู่เหมือนเดิม มันจึงปรุงแต่งให้เกิดจิตที่เหมือนเดิมขึ้นมาใหม่ได้อีกเรื่อยไป จนกว่าเหตุของมันจะเสียหายไปถาวร คือร่างกายตาย หรือสมองเสีย ก็จะไม่มีการปรุงแต่งให้เกิด “ความรู้สึกว่ามีตัวเรา” นี้ขึ้นมาได้อีกต่อไปอย่างถาวร เหมือนเครื่องคอมพิวเตอร์ที่มีข้อมูลของระบบปฏิบัติการใดอยู่ เมื่อเปิดเครื่องคอมพิวเตอร์ขึ้นมาครั้งใด ระบบปฏิบัติการนั้นก็จะเกิดขึ้นมาทำงานทันทีเหมือนเดิมทุกครั้ง แต่ถ้าข้อมูลของระบบปฏิบัติการของเครื่องคอมพิวเตอร์นั้นเสียหายไป คอมพิวเตอร์เครื่องนั้นก็ไม่สามารถทำงานได้

สรุปว่า จากลักษณะที่จิตต้อง “อาศัยเหตุเกิดขึ้น” และยังมี “อาการเกิดขึ้นมาและดับหายไป” นี้เอง ที่ทำให้เราเข้าใจได้ทันทีว่า “จิตไม่ใช่ตัวตนที่แท้จริงหรือตัวตนอมตะ” ชนิดที่จะสามารถมีอยู่อย่างถาวรได้ โดยไม่ต้องอาศัยเหตุใดๆสร้างขึ้นมา ซึ่งนี่ก็แสดงถึงว่า จิตไม่สามารถที่จะออกจากร่างกายที่ตายแล้ว เพื่อไปเกิดยังร่างกายใหม่ๆ

เราจะใช้หลักเกณฑ์อะไรมาศึกษา?

เราได้เข้าใจแล้วว่า “สิ่งปรุงแต่งทั้งหลาย” ล้วนไม่ใช่ตัวตนที่แท้จริง และไม่เที่ยงแท้ถาวร รวมทั้งยังต้องทนอีกด้วย ซึ่งความจริงของธรรมชาติทั้ง ๓ ประการนี้เอง ที่เราจะนำมาใช้พิจารณาหาความจริงของชีวิตทั้งหลาย ทั้งของเราและผู้อื่น รวมทั้งของสิ่งที่มีชีวิต และไม่มีชีวิตทั้งหลาย ทั้งในโลกและในจักรวาล เพื่อให้เกิดความเข้าใจในพื้นฐานของทุกสิ่งได้อย่างถูกต้อง ด้วยตัวของเราเอง โดยไม่เชื่อจากใครๆ

หลักเกณฑ์ที่เราจะนำมาใช้พิจารณาก็คือ ให้เราสังเกตว่า สิ่งที่เรากำลังพิจารณาอยู่นั้น “เป็นสิ่งปรุงแต่งหรือไม่?” ถ้าพบว่าสิ่งที่เรากำลังพิจารณาอยู่นั้น “เป็นสิ่งปรุงแต่ง” เราก็เข้าใจได้โดยทันทีว่าสิ่งนั้น “ไม่ใช่ตัวตนที่แท้จริง และไม่เที่ยงแท้ถาวร รวมทั้งยังต้องทนอยู่” อีกด้วย

ส่วนการที่เราจะรู้ว่าสิ่งใดเป็น “สิ่งปรุงแต่ง” หรือไม่นั้น ก็ให้เราสังเกตว่า “สิ่งนั้นมีการเกิดขึ้นหรือดับหายไปหรือไม่?” ถ้าสิ่งใดมีการเกิดขึ้นหรือดับหายไป เราก็เข้าใจได้โดยทันทีว่าสิ่งนั้นเป็น “สิ่งปรุงแต่ง” หรือหลักที่เราจะนำมาใช้พิจารณาอีกข้อหนึ่งก็คือ ให้เราสังเกตว่า ถ้าสิ่งใดต้องอาศัยเหตุเพื่อมาปรุงแต่งให้มันเกิดขึ้น และตั้งอยู่ สิ่งนั้นก็จัดว่าเป็น “สิ่งปรุงแต่ง”

คือสรุปง่ายๆว่า “ถ้าสิ่งใดมีการเกิดขึ้น หรือดับหายไป หรือต้องอาศัยเหตุเพื่อมาปรุงแต่งให้เกิดขึ้นและตั้งอยู่ สิ่งนั้นจะต้องเป็นสิ่งปรุงแต่งอย่างแน่นอน” ซึ่ง “สิ่งปรุงแต่ง” นี้ก็ย่อมที่จะ “ไม่ใช่ตัวตนที่แท้จริง และไม่เที่ยงแท้ถาวร รวมทั้งยังต้องทนอยู่” ซึ่งนี่คือหลักสำคัญที่เราจะนำมาใช้ศึกษาสิ่งต่างๆ โดยเฉพาะร่างกายและจิตใจของเรา เพื่อให้เกิดความเข้าใจและเห็นแจ้งว่า มันเป็น “ตัวตนที่แท้จริง” หรือ “ไม่ใช่ตัวตนที่แท้จริง” กันแน่